

УДК 338.1 : 339.Зекономічних

Сокурєнко С. В.,
solomiya.sh@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1459-5562,
аспірант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проведено порівняльний аналіз перебігу кризових явищ останніх двох десятиліть в Україні. Багато науковців стверджують, що деструктивний вплив пандемії COVID-19 пояснюється “паралічем” більшості сегментів світової економіки та зростанням невизначеності щодо майбутнього розвитку подій, що могло створити спад виробництва на зразок “великої депресії” 1929-2033 рр. Попри відмінності у засадничих причинах для макроекономічної дестабілізації та способах проведення стабілізаційної політики, кризові явища 2008-2009, 2014-2015 та 2020-2021 рр. мають подібні риси в обох аспектах – динаміки відносних цін і обсягів виробництва. Відповідний аналіз проведено за даними, що охоплюють період за 4 квартали до початку кризових явищ та 8 кварталів після їх початку. Прогнози для періоду 2021Q2-Q4 для показників валового внутрішнього продукту (ВВП), промислової продукції, аграрного виробництва, роздрібно-товарообігу, сальдо поточного рахунку і окремих макроекономічних індикаторів зроблено за допомогою автоматичної процедури ARIMA(n,m). Основні результати проведеного аналізу можна підсумувати так: а) на досягнення передкризового рівня ВВП потрібно більше ніж 8 кварталів, б) відновлення економіки після пандемії COVID-19 видається достатньо оперативним, головним чином завдяки відчутному поліпшенню умов торгівлі, в) незалежно від походження (внутрішнє чи зовнішнє) кризові явища супроводжуються тимчасовим зниженням РОК.

Ключові слова: економічна криза, COVID-19, стабілізаційна політика, реальний обмінний курс, Україна.

Sokurenko S. V.,
solomiya.sh@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1459-5562,
Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

MACROECONOMIC CRISIS DEVELOPMENTS IN UKRAINE

Abstract. Our research is focused on the architecture of crisis developments in Ukraine. Many scientists claim that the destructive impact of the COVID-19 pandemic is due to the “paralysis” of most segments of the world economy and growing uncertainty about future developments, which could create a decline in production such as the “Great Depression” of 1929-2033. Since 2008, the economy of Ukraine has experienced three recessions of different origin and heterogeneous stabilization policy responses. However, crisis developments of 2008-2009, 2014-2015 and 2020-2021 share important similarities in respect to dynamics of relative prices and sectoral output. Comparative analysis of crisis developments includes periods starting at 4 quarters before the crisis and lasting for 8 quarters after the crisis starts. Forecasts for the 2021Q2-Q4 period of the gross domestic product (GDP), industrial production, agrarian production, retail trade turnover, the current account balance and macroeconomic policy indicators are made with the ARIMA(n,m) automatic procedure. Our main findings may be summarized as follows: (a) it takes more than 8 quarters for GDP to recover, (b) it seems that the recovery from the COVID-19 pandemic is relatively rapid, mainly due to a steep improvement in the terms-of-trade, (c) regardless of the origin, i.e., domestic or external, crisis developments are followed by a temporary real exchange rate depreciation.

Key words: economic crisis, COVID-19, stabilization policy, real exchange rate, Ukraine.

JEL Classification: C22, E27, E32, F31

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-65-19>

Постановка проблеми. У розпал пандемії COVID-19 її наслідки вважалися навіть більш руйнівними, ніж під час попередньої фінансової кризи 2008-2009 рр. [1; 3]. Загалом це відповідає доволі песимістичним прогнозам зарубіжних експертів. Приміром, експерти ООН передбачали, що втрати ВВП у світовій економіці в 2020-2021 рр. становитимуть 8,5 трлн доларів, що дорівнює приросту доходу впродовж чотирьох передкризових років

[14]. Залишається високою ймовірність дуже повільного відновлення економіки, яке стримуватиметься акумуляцією значного державного боргу, а у багатьох країнах, що розвиваються, до того ж зменшенням надходжень від працюючих за кордоном. Якщо обсяги промислового виробництва і зовнішньої торгівлі відновлюються досить динамічно, сектор послуг залишається анемічним, передусім із міркувань стагнації міжнародного туризму [10].

Експерти МВФ песимістично стверджують, що чимало проблем найближчого десятиліття виглядатимуть як більш екстремальні варіанти тих труднощів, які спостерігаються під час пандемії COVID-19 [9, pp. 26-29].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деструктивний вплив пандемії COVID-19 пояснюється “паралічем” більшості сегментів світової економіки та зростанням невизначеності щодо майбутнього розвитку подій, що могло створити спад виробництва на зразок “великої депресії” 1929-2033 pp. [14]. Особливостей кризових явищ під час пандемії COVID-19 відразу декілька: колапс інвестицій, причому наприкінці декади, що без того характеризувалася слабкістю інвестиційного процесу, стрімке збільшення державного боргу [10], переважання негативних шоків з боку сукупної пропозиції [7], а також відсутність чіткого розуміння природи коронавірусу та зростаючий вплив дезінформації [9, pp. 26-29]. Якщо під час попередньої фінансової кризи 2008-2009 pp. засобів стимулювання попиту за допомогою фіскальної і монетарної політики виявилось достатньо для стабілізації економіки, то в 2020 р. головною проблемою стала дестабілізація ланцюгів постачання, а вже згодом додалося зменшення сукупного попиту [7]. За таких умов реакції центральних банків і національних урядів недостатньо для подолання кризових явищ. Для європейських країн додаткові проблеми створює необхідність попередження майбутнього фінансового колапсу та соціально-економічних асиметрій [4, с. 25-32].

Відновленню економік багатьох країн перешкоджатимуть слабкість фінансового сектора та проблеми з акумуляцією фізичного і людського капіталу, що знижуватиме рівень деякого рівноважного (або “природного”) рівня доходу [10]. Подолання спаду виробництва передбачається нерівномірним у розрізі окремих країн [6; 8; 11; 13]. Для уникнення зростаючих диспропорцій, зокрема між країнами Північної і Південної Європи, пропонується зберегти фіскальні стимули, але поступово змінити акценти на користь заохочення інвестицій та підвищення ефективності ринків капіталу [5]. Країнам із нижчим рівнем доходу важливо враховувати можливі ризики від нестабільності потоків капіталу [13]. Як зауважено для країн Латинської Америки, багато залежатиме від здатності використати переваги глобальних ланцюгів постачання (*англ.* global value chains) [12]. Швидше відновляться сектори з високою продуктивністю праці, а це вимагає збільшення ефективних інвестицій у розвиток якісної інфраструктури, що здатна створити значні сприятливі ефекти для решти економіки.

Постановка завдання. Метою даної статті обрано порівняльний аналіз перебігу кризових явищ в Україні під час пандемії COVID-19 та двох попередніх фінансових криз 2008-2009 і 2014-2015 pp.

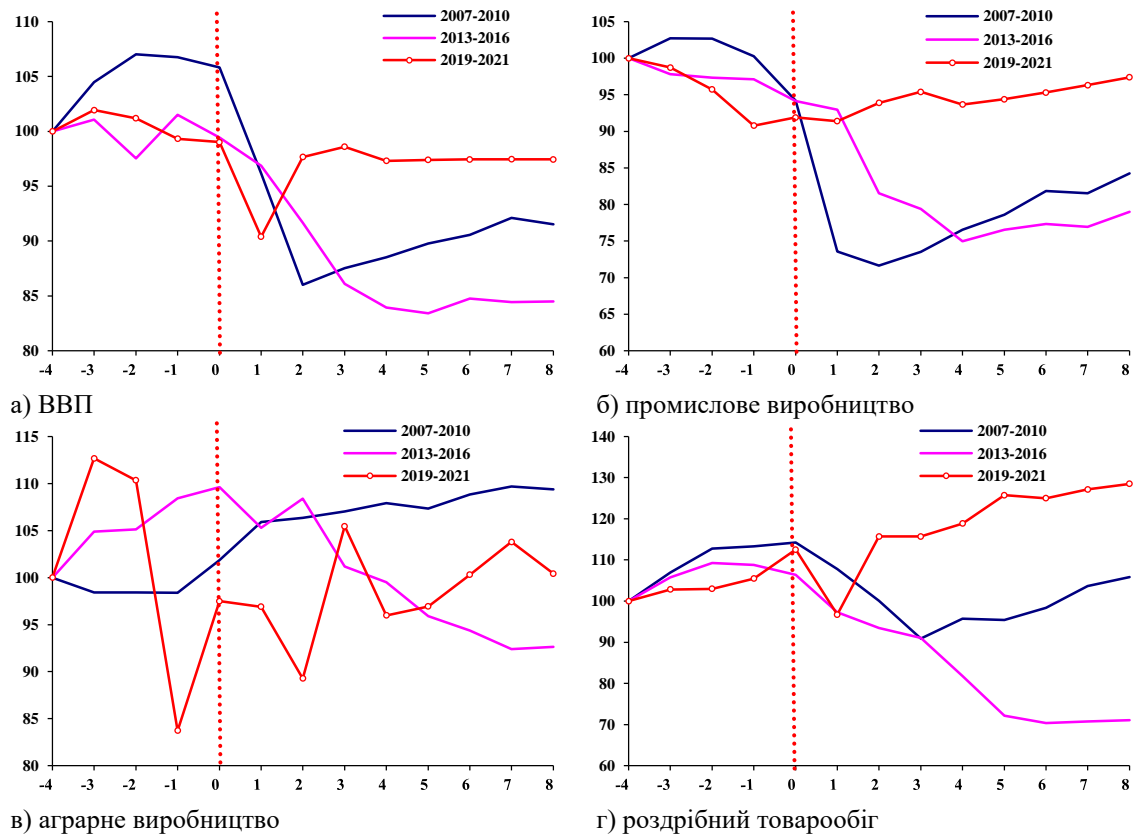
Викладення основного матеріалу дослідження. У першому наближенні корисні аналогії

створює порівняння ситуації у передкризовому 2019 р. – на початку 2020 р. з кризовими явищами минулих років. На рис. 1 представлено траєкторію основних макроекономічних показників під час двох попередніх фінансових криз 2008-2009 pp. та 2014-2015 pp., а також напередодні минулорічного карантину в зв’язку з пандемією COVID-19 (весна 2020 р.). Розглядаються відповідні індекси за період від 4-х кварталів перед початком кризових явищ до 8-ми кварталів після їхнього початку. За початок відліку кризових явищ обрано III кв. 2008 р., I кв. 2014 р. та I кв. 2020 р. відповідно.

Виразно помітно, що докризовий ВВП у 2019 р. повторює траєкторію 2013 р., коли спостерігалася сповільнення економічної динаміки. Це відрізняє від кризових явищ 2008-2009 pp., яким передувало економічний бум. Хоча у I кв. 2020 р. відбулося досить значне зниження ВВП, надалі цей показник досить оперативно відновився. Станом на осінь 2021 р. немає загрози переходу до нижчої L-подібної траєкторії економічного зростання, як це відбувалося під час двох попередніх криз, але так само не варто сподіватися на близьке відновлення високого темпу зростання ВВП. Прогноз за допомогою автоматичної процедури ARIMA(n,m) показав, що до кінця 2021 р. вітчизняний ВВП залишатиметься нижче передкризового рівня. Втім, V-подібне відновлення вітчизняного ВВП зразка 2020-2021 р. більш оптимістичне, ніж це передбачалося влітку 2020 р. [2, с. 57-64].

Ситуація виглядає кращою для промисловості, адже передкризовий спад зразка другої половини 2019 р. не поглибився під час пандемії COVID-19. Висловлювалися сподівання, що до кінця 2021 р. промислове виробництво досягне значень на початок 2019 р. Загалом це не суперечить минулорічним прогнозам [2, с. 57-64]. Під час двох попередніх фінансових криз відновлення промислового виробництва відбувалося набагато повільніше і супроводжувалося переходом до нижчого рівноважного тренду.

В іншому секторі – аграрному – відновлення обсягів виробництва виглядає нерівномірним, але зі зростаючим трендом. Загалом це нагадує події 2008-2009 pp., але з гірших вихідних позицій. Немає побоювань щодо спаду виробництва, як це сталося в 2014-2015 pp., коли частково відбулася корекція передкризового буму, а додаткові труднощі було створено надмірною девальвацією гривні у розпал посівної кампанії та початку бойових дій на Донбасі. На сьогодні відновленню обсягів аграрного виробництва сприяє кон’юнктура світових ринків для аграрної продукції (подібно до оперативного відновлення світових цін на аграрну сировину в 2009-2010 pp.) та відсутність значних коливань обмінного курсу.

Рис. 1. Перед- і післякризова динаміка основних макроекономічних показників

Примітка: тут і далі динаміку кожного з квартальних показників подано у проекції на значення за 4 квартали до початку кризових явищ; післякризовий період охоплює 8 кварталів. Прогнози на 2021Q2-Q4 отримано за допомогою автоматичної процедури ARIMA(n,m) у програмі EViews 10.1.

Джерело: розраховано за даними Держкомстату

Найбільш оптимістично виглядає динаміка роздрібно-го товарообігу (рис. 1г). Якщо попередні дві кризи характеризує значне зменшення обсягів роздрібно-го товарообігу (в реальному вимірі), передусім це стосується періоду 2014-2015 рр., то у 2020 р. цей показник оперативно відновився і вже до кінця року перевершив докризовий рівень, що відповідає оптимістичним прогнозам із літа 2020 р. [2, с. 57-64]. Основних пояснень декілька. По-перше, не відбулося значного зменшення надходжень від працюючих за кордоном, що підтримало купівельну спроможність домашніх господарств. За даними НБУ, в 2020 р. надходження від працюючих за кордоном перевищили 12 млрд доларів. По-друге, припинення закордонного туризму не лише призвело до значного зменшення попиту на іноземну валюту і сприяло стабілізації обмінного курсу гривні (це підтримало купівельну спроможність осіб із доходами в національній грошовій одиниці), але й підвищило попит на внутрішній туризм. По-третє, не відбулося звичної для попередніх двох криз “втечі” капіталу за кордон. Значною мірою це пояснюється побоюваннями щодо можливої конфіскації активів, які матеріалізувалися після початку судових позовів у США проти І. Коломойського (червень 2019 р.), а останнім часом лише посилюються оголошенням глобальної антикорупційної стратегії нової Адміністрації президента США Д. Байдена. Подібно до

двох попередніх криз нинішня траєкторія відновлення роздрібно-го товарообігу залежатиме від здатності стримати інфляцію та запобігти значній девальвації гривні. Схоже, що відповідні загрози усвідомлено керівництвом НБУ, яке з весни 2021 р. відійшло від попередньої політики штучного заниження обмінного курсу, яке істотно підсилює інфляційні процеси.

Макроекономічні фундаменти. Зазвичай перебіг кризових явищ істотно залежить від якості економічної політики у передкризовий період. Порівнюючи з передкризовим періодом 2007-2008 рр., безумовно перевагою нинішньої ситуації є низька інфляція (рис. 2а), якої досягнуто за умов плаваючого обмінного курсу гривні. Останнє відрізняє від періоду 2012-2013 рр., коли низька інфляція була наслідком штучного підтримання стабільності обмінного курсу гривні за рахунок валютних резервів НБУ. Проте за підсумком вересня 2021 р. інфляція прискорилося до 11%, що вимагає корекції монетарної політики за лекалами успішних 2017-2018 рр. та скорочення дефіциту бюджету.

Найбільша відмінність кризових явищ 2020-2021 рр. полягає у тому, що передкризове від’ємне сальдо поточного рахунку оперативно змінилося переходом до додатного сальдо цього показника (рис. 2б). Виглядало найімовірнішим, що перевищення експорту над імпортом збережеться до кінця

2021 р. Під час попередніх двох фінансових криз поліпшення сальдо поточного рахунку відбувалося досить повільно, що не сприяло профілактиці очікувань девальвації гривні, тим паче на тлі відпливу капіталу. Хоча з початком пандемії COVID-19 приплив капіталу припинився, як це відбувалося під час двох попередніх кризових явищ, надалі не відбулося стандартного у таких випадках відпливу капіталу. З іншого боку, в нинішній ситуації немає підстав для відновлення припливу капіталу, як це відбувалося в минулому.

Поліпшенню сальдо поточного рахунку сприяло значне поліпшення умов торгівлі (рис. 2г), які визначено співвідношенням світових цін на метали (експорт) і сиру нафту (імпорт). Хоча до середини 2021 р. умови торгівлі поступово погіршуються, цей показник залишається значно кращим, ніж у перші 8 кварталів після початку двох попередніх криз. Зрозуміло, що кращі умови торгівлі слугують підвищенню довіри до української економіки і в такий спосіб підтримують оптимізм споживачів та інвесторів (меншою мірою).

Кризові явища 2019-2020 рр. не відрізняються від попередніх фінансових криз у тому, що передкризове завищення реального обмінного курсу (РОК) щодо деякого рівноважного тренду змінилося пропорційним заниженням цього показника у післякризовий період (рис. 3б). Втім, у всіх випадках таке заниження виявилось тимчасовим. Подібно до попередніх кризових явищ в 2020 р. відбулося

зниження обмінного курсу гривні, але на тлі нестабільності обмінного курсу, що відповідає логіці плаваючого обмінного курсу, як це практикується з весни 2014 р. (рис. 3а).

Виразна особливість економічної політики 2020-2021 рр. полягає у тому, що з початком кризових явищ відбувся перехід до експансійної монетарної політики. У IV кв. 2020 р. темп зростання грошового агрегата М3 зріс до 32%, тоді як у передкризовому IV кв. 2019 р. цей показник становив 13% (рис. 3в). Це трохи нижче показника IV кв. 2013 р., проте надалі в 2014-2015 рр. темп зростання грошової маси незначно знижувався. Специфіка 2007-2008 рр. полягає у тому, що напередодні кризових явищ спостерігалось екстремально високе зростання грошового агрегата М2, яке вже під час глибокого спаду виробництва коригувалося у бік зниження. Зрозуміло, що надмірна грошова емісія створювала передумови для ажіотажного попиту на гривню та її стрімкого знецінення. Приблизно через 5-6 кварталів темп зростання знижується практично до нуля. В другій половині 2021 р. очікувалося зменшення пропозиції грошової маси. Проте навіть за таких умов до кінця 2021 р. прогнозувалося, що грошовий "навіс" збережеться на рівні 4-5%. Для порівняння: в 2010 і 2015 рр. пропозиція грошової маси була меншою від рівноважного значення.

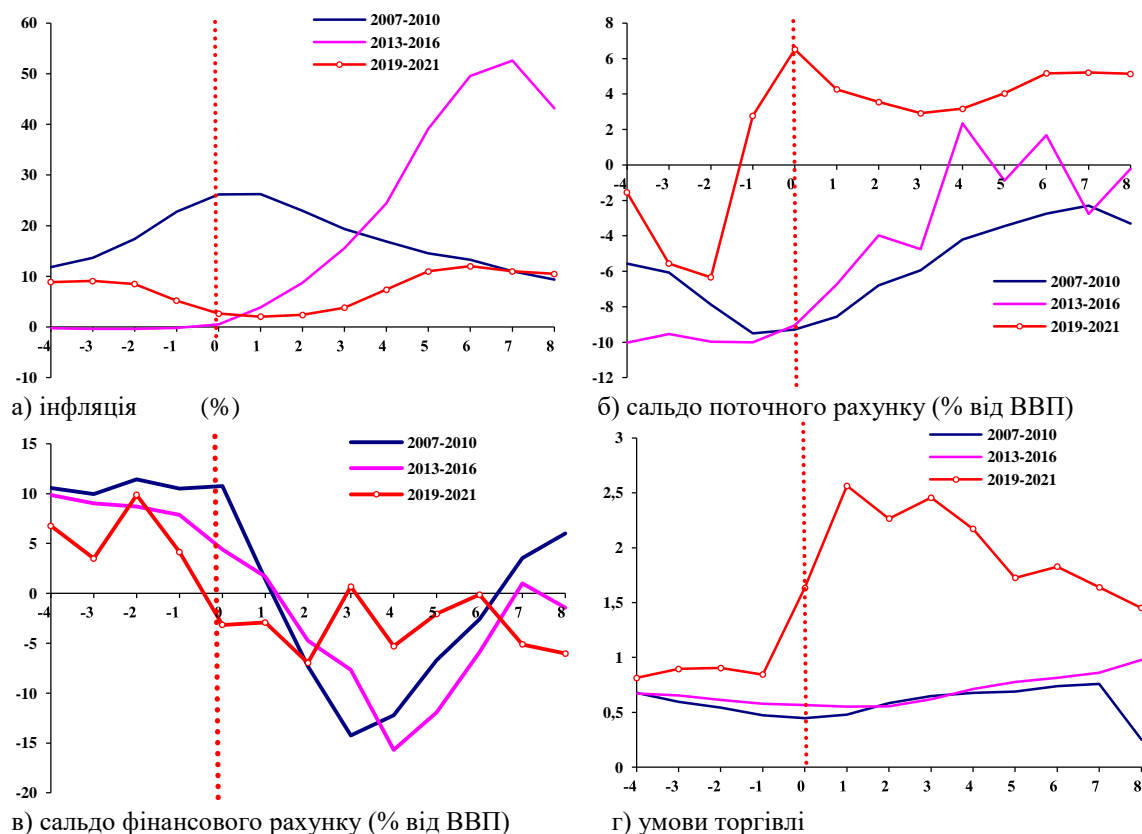
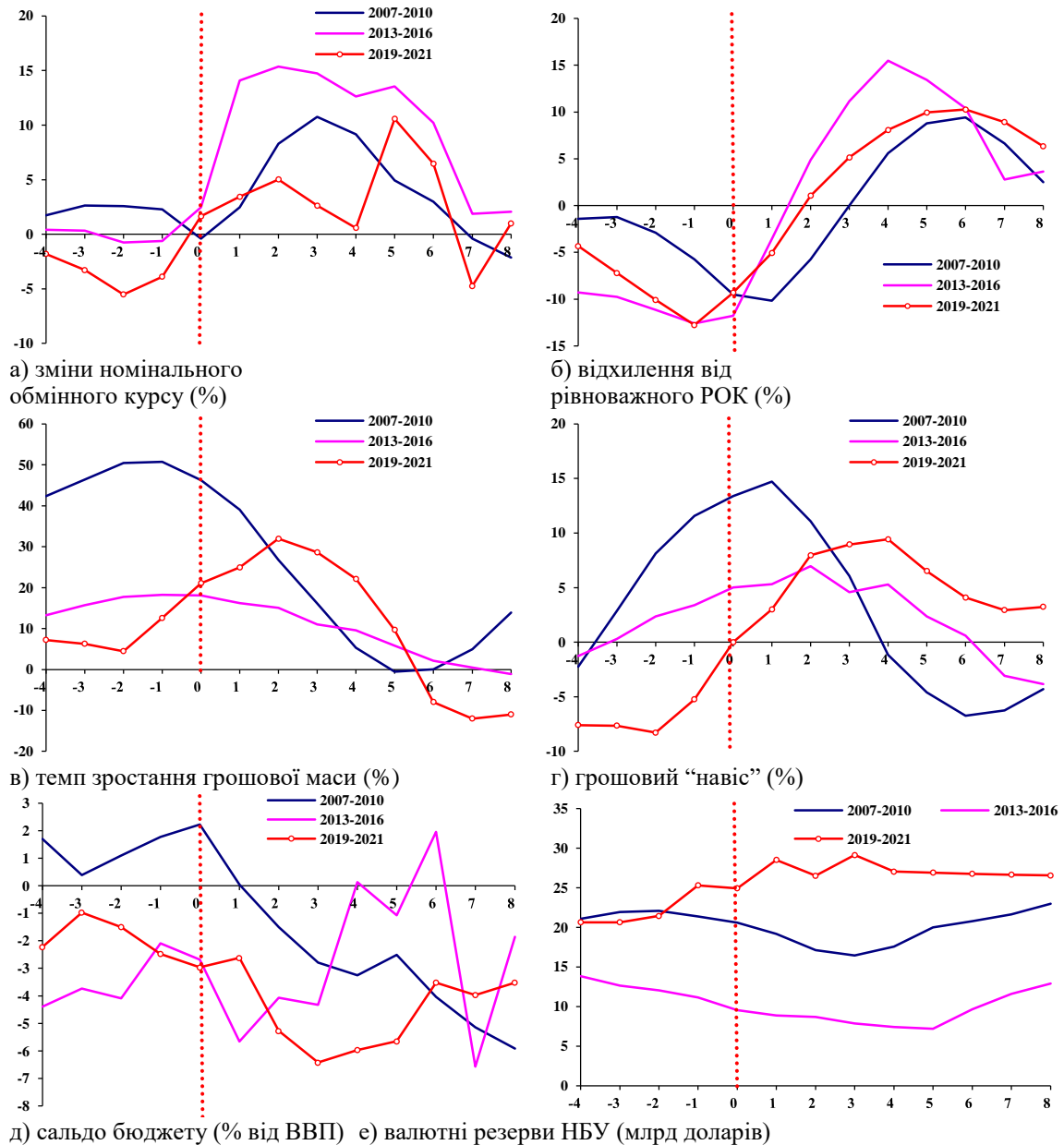

Рис. 2. Перед- і післякризова динаміка вибраних макроекономічних показників

Джерело: розраховано за даними Держкомстату та довідкового видання МВФ *International Financial Statistics*

Рис. 3. Макроекономічні фундаменти економіки України у перед- та післякризовому контексті

Джерело: розраховано за даними Держкомстату та довідкового видання МВФ *International Financial Statistics*

Станом на березень 2020 р. збільшення грошової маси на 23% теж виглядає надмірним, але цьому передував тривалий період поміркованої грошової емісії, так що немає підстав для значного надлишку грошової маси (рис. 3г), а відповідно – підстав для надмірного знецінення гривні, як це раніше спостерігалось в 2008-2009 і 2014-2015 рр. Водночас можна помітити, що обидві попередні кризи супроводжувалися обмеженням пропозиції грошової маси на віддалену перспективу.

Ще один фактор підвищеного ризику – це сальдо бюджету. Нинішні передкризові показники кращі, ніж в 2013 р., але гірші, ніж у 2008 р. (рис. 3д). Якщо у 2009-2010 рр. значний передкризовий “запас міцності” дозволяв антикризове стимулювання економіки за допомогою дефіциту бюджету (також цьому сприяв низький обсяг внутрішнього і зовнішнього державного боргу), то в 2014-2015 рр. стали

необхідними заходи щодо контрастного поліпшення сальдо бюджету. На сьогодні все виглядає на те, що можливостей значного збільшення дефіциту бюджету немає. Найімовірніше, що після деякого погіршення цього показника в 2020 р. надалі доведеться перейти до низькоінфляційного бюджету, як це відбувалося в 2014-2015 рр.

Сальдо поточного рахунку, що враховує баланс торгівлі товарами і послугами, платежі з обслуговування зовнішнього боргу та надходження від працюючих за кордоном, у 2019 р. не виявляло жодних ознак погіршення, що контрастує з показниками передкризових 2008 і 2013 рр. (рис. 2б). Що гірше, в обох випадках напередодні кризових явищ сальдо поточного рахунку погіршувалося, тоді як зі середини 2019 р. цей показник поліпшується (в IV кв. 2019 р. навіть спостерігалось додатне сальдо поточного рахунку).

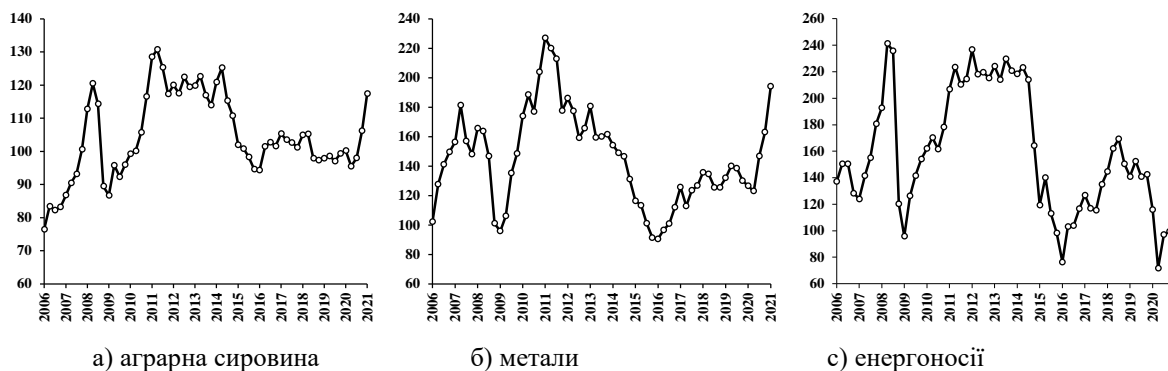

Рис. 4. Динаміка найголовніших цінових індексів (2016=100) української зовнішньої торгівлі на світових сировинних ринках, 2006-2021 рр.

Джерело: МВФ

Одним із чинників поліпшення сальдо поточного рахунку стало здешевлення енергоносіїв, що спостерігалось на тлі зростаючих цін на метали і стабільних цін на аграрну сировину – основні позиції українського експорту (рис. 4). Це вигідно відрізняє від подій 2008-2009 та 2014-2015 рр., коли зниження цін на енергоносії відбувалося в унісон із падінням цін на інші сировинні товари. Окрім того, в обох випадках передкризовий період відрізнявся високими цінами на енергоносії, що призводило до значного погіршення сальдо зовнішньої торгівлі, що, зі свого боку, ставало джерелом очікувань девальвації гривні.

Оскільки в найближчі два-три роки не передбачається стрімкого зростання цін на сиру нафту і природний газ, це створює передумови для поліпшення сальдо поточного рахунку, навіть із урахуванням можливого незначного скорочення надходжень від працюючих за кордоном. Можна припустити, що менші витрати на зарубіжний туризм (у 2019 р. відповідні видатки перевищили 8 млрд доларів) з надлишком компенсують втрати від зменшення надходжень від трудових мігрантів.

Необхідні узагальнення. Підстави для нинішньої відносної грошової стабільності, яка може бути чинником оперативного гальмування інфляції та відновлення докризової динаміки економічного зростання, забезпечуються низкою чинників.

По-перше, валютні резерви НБУ досить високі (майже 29 млрд доларів), що послаблює негативні очікування на валютному ринку. Що більше, у серпні 2021 р. валютні резерви НБУ перевищували 31 млрд доларів. Такого не відбувалося під час жодної з попередніх фінансових криз. По-друге, немає підстав для значного погіршення торговельного балансу, передусім із міркувань стрімкого здешевлення імпорту енергоносіїв та відносної стабільності цін на основні експортні товари (аграрна продукція і метали). По-третє, залишаються значними надходження від працюючих за кордоном. Переважна більшість трудових мігрантів залишилися за кордоном, а тому деяке зменшення надходжень не видається значним. Окрім того, найближчим часом

не буде відтоку коштів за кордон через значні обсяги зарубіжного туризму (згідно з даними НБУ в 2019 р. українські туристи витратили за кордоном близько 8 млрд доларів). Якщо неможливість виїзду за кордон позначиться збільшенням обсягів внутрішнього туризму, це може підтримати динаміку ВВП і роздрібного товарообігу. По-четверте, немає впливу капіталу за кордон через банківську систему, як це відбувалося у попередні роки. Головним чином це пояснюється зменшенням обсягів зовнішнього боргу вітчизняних банків (у IV кв. 2019 р. цей показник становив заледве 4,7 млрд доларів порівняно з 42,1 млрд доларів у III кв. 2008 р. та 22,3 млрд доларів у I кв. 2014 р.) та проведеним оздоровленням банківської системи, але власний сприятливий вплив може мати тенденція до повернення в Україну фінансових активів резидентів внаслідок побоювань щодо безпечності таких активів за кордоном.

Нарешті, значні кошти обслуговування зовнішнього боргу в 2020-2021 рр. об'єктивно послаблюють зацікавленість багатьох політиків та представників великого бізнесу в девальвації гривні. Обсяги виплат за валовим зовнішнім боргом України досить значні: 2020 р. – 16,8 млрд, 2021 р. – 18,5 млрд доларів. Приблизно половину від цієї суми становлять виплати з обслуговування і погашення зовнішнього державного боргу. Найімовірніше, що емісійна активність НБУ не вийде за межі щорічного зростання грошової маси на 5-6%.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведений порівняльний аналіз дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, не справджуються попередні песимістичні прогнози щодо значної глибини кризових явищ в українській економіці. Головним чином це пояснюється значним поліпшенням умов торгівлі та відчутними надходженнями від працюючих за кордоном. По-друге, не відбулося звичного для вітчизняних кризових явищ впливу капіталу, як це спостерігалось у 2008-2009 і 2014-2015 рр. Водночас недостатні інвестиції так чи інакше перешкоджають досягненню докризового рівня ВВП, а тим

паче переходу до вищої траєкторії економічного зростання. По-третє, відновлення динаміки високого економічного зростання, що дозволить скорочення різниці у рівнях доходу з країнами Східної Європи, вирішальною мірою залежатиме від здатності безпроблемно перейти до низькоїінфляційного бюджету, як це відбувалося в 2014-2015 рр. Якщо поліпшення сальдо бюджету не матиме очікуваного сприятливого впливу на очікування учасників ринку, це може перешкодити відновленню високого темпу економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сафонов Ю., Борщ В. Економічні наслідки COVID-19 та концепти подолання. Ефективна економіка. 2020. № 5. 11 с.
2. Сокуренко С. Прогнози економічної динаміки в Україні під час пандемії COVID-19. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Економічні науки. 2020. Вип. 59. С. 57-64.
3. Олешко А., Ровнягін О. Антикризова політика національних держав у контексті подолання соціально-економічних наслідків COVID-19. Ефективна економіка. 2020. № 4. 8 с.
4. Чалюк Ю. Сценарії соціально-економічного розвитку ЄС після BREXIT та COVID. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 25-32.
5. The great COVID-19 divergence: managing a sustainable and equitable recovery in the European Union / Claeys G., Darvas Z., Demertzis M., Wolf G. Policy Contribution. 2021. No. 11/21. Brussels: Bruegel Institute. 15 p.
6. Gavas M., Pleek S. Global Trends in 2021: How COVID-19 is Transforming International Development. CGD Note. Washington, DC: Center for Global Development, 2021. 16 p.
7. Fefer R., Schwarzenberg A., Wong L. Global Value Chains: Overview and Issues for Congress. Washington, DC: Congressional Research Service, 2020. 40 p.
8. Harari D., Keep M. Coronavirus: Economic impact. Briefing Paper No. 8866. June 1. London: Bank of England, 2021. 55 p.
9. How will the world be different after COVID-19? Finance & Development. 2020. No. 2. P. 26-29.
10. Global Economic Prospects. A World Bank Group Flagship Report. Washington, DC: World Bank, 2021. 212 p.
11. OECD Economic Outlook. Strengthening the recovery: The need for speed. Paris: Organisation of Economic Cooperation and Development, 2021. 19 p.
12. Opportunities for Stronger and Sustainable Postpandemic Growth. 2021 Latin American and Caribbean Macroeconomic Report. Washington, DC: Inter-American Development Bank, 2021. 159 p.
13. World Economic Outlook. Managing Divergent Recoveries. Washington, DC: International Monetary Fund, 2021. 170 p.

14. World Economic Situation and Prospects as of mid-2020. N.Y.: United Nations, 2020. 23 p.

REFERENCES

1. Safonov Y. and Borsch V. (2020), Ekonomichni naslidky COVID-19 ta koncepty podolannya, Efektyvna ekonomika, № 5, 11 s.
2. Sokurenko S. (2020), Prognozy ekonomichnoji dynamiky v Ukraini pid chas pandemii COVID-19, Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, Seria: Ekonomichni nauky, vyp. 59, s. 57-64.
3. Oleshko A. and Rovnyagin O. (2020), Antykryzova polityka nationalnykh derzhav u konteksti podolannya sotsialno-ekonomichnykh naslidkiv COVID-19, Efektyvna ekonomika, No. 4, 8 s.
4. Chaluk Y. (2020), Stsenarii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ES pislja BREXIT ta COVID, Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho, Seria: Ekonomika i upravlinnya, Tom 31 (70), No. 4, s. 25-32.
5. Claeys G., Darvas Z., Demertzis M. and Wolf G. (2021), The great COVID-19 divergence: managing a sustainable and equitable recovery in the European Union, Policy Contribution, No. 11/21, Brussels: Bruegel Institute, 15 p.
6. Gavas M. and Pleek S. (2021), Global Trends in 2021: How COVID-19 is Transforming International Development, CGD Note, Washington, DC: Center for Global Development, 16 p.
7. Fefer R., Schwarzenberg A. and Wong L. (2020), Global Value Chains: Overview and Issues for Congress, Washington, DC: Congressional Research Service, 40 p.
8. Harari D. and Keep M. (2021), Coronavirus: Economic impact, Briefing Paper No. 8866, June 1, London: Bank of England, 55 p.
9. How will the world be different after COVID-19? (2020), Finance & Development, No. 2, pp. 26-29.
10. Global Economic Prospects (2021), A World Bank Group Flagship Report, Washington, DC: World Bank, 212 p.
11. OECD Economic Outlook (2021), Strengthening the recovery: The need for speed, Paris: Organisation of Economic Cooperation and Development, 19 p.
12. Opportunities for Stronger and Sustainable Postpandemic Growth (2021), 2021 Latin American and Caribbean Macroeconomic Report, Washington, DC: Inter-American Development Bank, 159 p.
13. World Economic Outlook (2021), Managing Divergent Recoveries, Washington, DC: International Monetary Fund, 170 p.
14. United Nations (2020), World Economic Situation and Prospects as of mid-2020, N.Y.: United Nations, 23 p.

Стаття надійшла до редакції 02 грудня 2021 року